

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Ірина Бутова

Львівський національний університет імені Івана Франка

(вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000)

Зроблено спробу окреслити еволюцію терміна "політичний дискурс" як предмета лінгвістичних і політичних досліджень, дати аналіз суперечностям, які виникають між дослідниками стосовно понять "політичний дискурс" і "політична мова", обґрунтувати входження концепту в науковий обіг і дослідити спільне й відмінне в його трактуванні.

Ключові слова: політичний дискурс, політична мова, політична лінгвістика, політична комунікація громадськості.

Політичний дискурс став предметом особливої та навіть прискіпливої уваги лінгвістів саме у той період, коли політична комунікація набула рис засобу маніпулювання свідомістю.

Великий тлумачний словник української мови обмежується таким визначенням поняття "дискурс": "розмова, словесна розправа" [10]. Проте зі зростанням уваги до політичного дискурсу знаходимо значно глибше трактування цього концепту. Наприклад, електронний словник англійської мови подає такі визначення поняття "дискурс" ("discourse"): розмова ("conversation; talk"); послідовна промова стосовно певної думки ("consecutive speech on a given line of thought"); тренування мислення ("reason exercising"); висловлення судження та підбиття підсумків ("judging and inferring"); мислення ("reason") та інші [12].

Проблеми дискурсу є ключовими у дослідженнях таких зарубіжних науковців, як Тойн ван Дейк, Е. Бенвеніст, Ю. Габермас, М. Фуко, Г. Кук та

інших. Серед вітчизняних дослідників дискурсом цікавились Г. А. Орлова, В. Г. Борботько, Ю. Степанов та інші.

Еволюцію в інтерпретації даного поняття у латинській мові простежують В. І. Герасимов та М. В. Ільїн. Вони спочатку трактують його, як "розмова", "бесіда", а згодом "пояснення", "аргумент" та "логічне міркування" [3, с. 62]. Загалом у своїй статті "Политический дискурс-анализ" згадувані науковці окреслюють його найважливіші параметри. В свою чергу, В. З. Дем'янков визначає дискурс передусім як текст у його становленні перед інтерпретатором [4, с. 32]. Дискурс у сучасній його інтерпретації, стверджує Л. П. Нагорна, є явищем дійсності зі знаковою природою та певною структурованістю [6, с. 33]. Отже, вітчизняні лінгвісти зробили значний внесок у дослідження дискурсу, давши своє визначення поняттю, простеживши його розвиток у рамках різних галузей та дослідницьких підходів.

Проте, на нашу думку, найвлучніша гіпотеза належить Т. А. ван Дейку стосовно того, що дискурс є комунікативним явищем, складовою якого є ще й соціальний контекст, тобто надання інформації про учасників комунікації та процеси сприйняття повідомлень [3, с. 62]. Не можемо не погодитися з Г. Куком, який охарактеризував дискурс як "єдність і взаємодію тексту й контексту" [6, с. 33].

Західні лінгвісти активно займаються дослідженням дискурсу та дискурс аналізу. Серед останніх опублікованих праць уже згадуваного німецького лінгвіста Т. А. ван Дейка знаходимо "Society and discourse. How context controls text and talk" ("Суспільство й дискурс. Як контекст контролює текст і розмову"), "Discourse and Context. A Sociocognitive Approach" ("Дискурс і контекст. Соціокогнітивний підхід"), "Discourse and power" ("Дискурс і влада"), "Discourse Studies" ("Вчення дискурсу"), "Racism and discourse in Spain and Latin America" ("Расизм і дискурс в Іспанії та Латинській Америці"), "Análisis Del Discurso Social y Político" ("Аналіз соціального дискурсу в політиці"). Науковець висвітлив основні положення своєї теорії дискурсу в статтях "News, discourse and ideology" ("Новини, дискурс й ідеологія"), "Elite discourse and institutional racism" ("Дискурс еліти та інституційний расизм"), "The study of discourse: an

introduction" ("Вчення дискурсу: вступ"), "Discourse and Manipulation" ("Дискурс і маніпулювання"), "Ideology and discourse analysis" ("Ідеологія та дискурс аналіз") та інші. Ми перелічили лише незначну кількість найновіших статей автора, проте його спадщина публікацій значно багатша. Цей науковець є засновником таких наукових журналів, як "Discourse & Society" ("Дискурс і суспільство"), "Discourse Studies" ("Вчення дискурсу"), "Discourse & Communication" ("Дискурс і комунікація"), що виходять друком англійською мовою, та "Discurso & Sociedad" ("Дискурс і суспільство"), що публікується іспанською мовою [16].

Зрозуміло, що Т. А. ван Дейк є одним із найяскравіших вчених, які займаються проблемами дискурсу, проте – не єдиним. Науковець у сфері порівняльно-історичного мовознавства – Е. Бенвеніст – також зробив свій внесок у дослідження дискурсу, зазначивши, що структуру розмовного дискурсу формує ряд етапів (вступ у мовний контакт, введення теми розмови та її ратифікація, зміна ролей і теми в процесі комунікативного акту, закінчення комунікативного акту), кожен з яких зумовлено комплексом зовнішніх і внутрішніх чинників [15]. Свою точку зору стосовно визначення поняття "дискурс" мав М. Фуко. У нього дискурс — це й те, що створено з сукупності знаків, і сукупність актів формулювання, і ряд словосполучень та суджень. Цей автор ввів поняття "дискурсивні практики", що, на його думку, є "сукупністю анонімних історичних правил, які встановлюють умови виконання функцій висловлювання в конкретну епоху і для конкретного соціального, лінгвістичного, економічного чи географічного простору" [15].

Існують різні види дискурсів: медичний, художній (прозаїчний і поетичний), публіцистичний, рекламний, військовий. Виникають спроби вивчити роль мовної дії в засобах масової інформації, релігії, юриспруденції і, зрештою, у сфері політики.

Не припиняються дискусії стосовно того, чиїм же полем наукової діяльності є політичний дискурс: політологів чи лінгвістів? Вважаємо, що обох. Політологія концентрує увагу на мисленні політиків та його схильності до

маніпулювання свідомістю електорату, а лінгвістика цікавиться мовною поведінкою політиків, механізмами створення політичних текстів різних алюзивних стратегій. Як наслідок, виникла нова галузь дослідження цієї сфери – *політична лінгвістика*. Це поняття зустрічається у працях Л. П. Нагорної, Н.М. та Л. М. Мухарямових та інших. На думку останніх, політична лінгвістика - це субдисципліна, яка досліджує мову політики і мовну політику. Дослідники стверджують, що саме політико-мовні відносини формують предмет політичної лінгвістики [6, с. 49]. Вважають, що першими у виокремленні політичного дискурсу в сферу наукових досліджень є лінгвісти. Саме вони за допомогою нового терміна "критичний аналіз дискурсу" просували його у політичну площину [6, с. 39]. Дві характерні особливості досліджуваного нами концепту виділяє Л. П. Нагорна: "прищеплення суспільній свідомості певних уявлень" і "мовленнєву взаємодію груп та індивідів" [6, с.4 2]. Тому й прийнято думати, що центром дослідження політичного дискурсу слугує лінгвістичне начало, яке виконує маніпулятивну функцію. Це означає, що мовні явища у промовах політика, його публічних виступах, іміджевих та агітаційних текстах, листівках можуть розповісти про мовця значно більше, ніж це висловлено експліцитно.

На нашу думку, виникнення такої субдисципліни, як політична лінгвістика, є певним балансом у співіснуванні політики та мовознавства. Політика сьогодні є перенасиченою теоретичним матеріалом, а лінгвістика – практичним. Предметне ж поле політичної лінгвістики знаходиться на перетині мови і влади. Яскравими представниками цієї теорії є науковці Я. Блуммерт і К. Істман [6, с. 51]. А от російський дослідник М. Губогло виокремив у своєму дослідженні такі терміни, як "політологія мови" та "політична філологія". Вони відповідно є інвестицією політології у сферу лінгвістики і внеском філології у дослідження політичних кампаній, текстів тощо [6, с. 54].

Іншим полем функціонування політичної лінгвістики, стверджує Л. П. Нагорна, є "сфера перетину політики й ідентичності"[6, с. 54]. Гадаємо, йдеться про загальногромадянську ідентичність певної держави. Сферу "лінгвістичного націоналізму" досліджував Е. Гобсбаум, ототожнюючи націю з

мовою, а праці Є. Шейгала, А. Баранова є ґрунтовними дослідженнями щодо взаємозв'язку мови і політики.

Як зазначає В. З. Дем'янков, політичний дискурс можна розглядати з чотирьох точок зору: політологічної, лінгвістичної, соціопсихолінгвістичної та індивідуально-герменевтичної. Політологічна слугує підґрунтям для політичних висновків; філологічна інтерпретує політично-ідеологічні концепції; соціопсихолінгвістика досліджує ефективність досягнення прихованих та явних політичних цілей мовця; індивідуально-герменевтична вісь політичного дискурсу виявляє особистий зміст мовлення автора у певних обставинах [4, с. 34]. Отож і виникнення "політологічної лінгвістики", на думку В. З. Дем'янкова, є передбачуваним явищем, оскільки досліджує співвідношення характеристик дискурсу із такими термінами, як "влада", "вплив", "авторитет". Вона пронизує мовні рівні синтаксису і семантики [4, с. 35].

Отже, політична лінгвістика, хоча поки що і не виділена в окрему дисципліну, є своєрідним міждисциплінарним полем дослідження мовознавців і політологів, яке слугує дискусією між представниками обидвох наук. Проте знову наголошуємо на балансуючій функції цієї субдисципліни, яка, безумовно, сприяє ґрунтовнішим дослідженням у суміжних сферах, а саме – етнолінгвістиці, лінгвістичній антропології, соціолінгвістиці, інтерлінгвістиці, лінгвістиці тексту, стилістиці, риториці, наративному аналізі, когнітивній політології, етнополітології та інших.

Політичний дискурс із лінгвістичної точки зору досліджують відносно недавно. Полем його мовознавчих інтерпретацій є синонімія, аргументація, синтаксис, висловлювання, лексика, наративні функції, риторика, семіотика, граматики. Дослідження у цих сферах здійснювали М. Пешо, П. Анрі, Ж. Пуату, Т. Трю, Ж. Зайдель, Є. Верона, П. Ашарда, Р. Муньє, Ж. Коммерета, Р. Моро, Ж.-П. Фейє, К. Гільомен, Р. Барт та інші [3, с. 68].

Підтвердити той факт, що політичний дискурс не обмежується суто діалогічним мовленням комунікантів, нам допоможе виокремлення дослідником Н. Кондратенко форм політичного дискурсу залежно від формальних, комунікативних, інтенціональних та інших чинників. Вона вирізняє

політичний дискурс за формою ("усний та писемний"), за чинником мовця ("адресантно прямий та опосередкований"), за метою ("інформативний, спонукальний, іміджевий, мотиваційний, експресивний"), за чинником адресата ("особисто та масово адресований"), за сферою функціонування ("телевізійний, газетно-журнальний, радіо-, рекламний, PR") [5, с. 2 – 13].

Усним політичним дискурсом слугують інтерв'ю з політиками, їхні промови, офіційні заяви, а от політичні тексти, оприлюднені через ЗМІ, зачисляємо до письмового політичного дискурсу. Агітаційні листівки, буклети, іміджеві тексти, поштове листування також вважаємо політичним дискурсом. Окрім зазначеного, Є. Шейгал вказує, що будь-який матеріал, у якому йдеться про політику, слід називати "політичним дискурсом" [6, с. 36].

Сучасні лінгвісти послуговуються термінами *"політичний дискурс"* та *"політична мова"*. Суперечки у лінгвістиці існують стосовно вживання цих двох понять. Серед науковців, що вживають концепт "політична мова", В. З. Дем'янков знаходить риси, які для нього характерні. Це – термінологічність лексики, особлива структура дискурсу та його реалізації [4, с. 34]. Російські дослідники А. М. Баранова та Є. Г. Казакевич переконані, що політична мова – це "особлива знакова система, призначена саме для політичної комунікації..." [5, с. 23]. Як стверджує В. В. Петренко, "політична мова" – дещо ширше поняття, оскільки охоплює не лише мову публічних політичних дискусій, але й вміщає мовні особливості політичних документів [8, с.7]. автор Л. П. Нагорна зазначає, що терміни "політичний дискурс", "політична комунікація", "політична мова", "мова суспільної думки", "мова публічної сфери", "мова політики" часто вживають як синонімічні. Проте дослідник дає своє визначення політичної мови, яке полягає у трактуванні її як "сукупності дискурсивних практик, що формують сферу політичної комунікації" [6, с. 72].

Із наведених нами визначень випливає, що політичну комунікацію розглядають науковці як поняття широче, на базі якого й реалізується політичний дискурс. Ми підтримуємо таку гіпотезу. Щоб дослідити змістову суть цих термінів, звернемося до визначення концепту "мова" та повернемося до вже згаданого раніше поняття "дискурс".

Як стверджував Вільгельм фон Гумбольдт: "Мова – це світ, що лежить між світом зовнішніх явищ і внутрішнім світом людини" [15]. Він продовжив: "У пошуках мови людина прагне відшукати знак, за допомогою якого вона могла б, враховуючи фрагменти своєї думки, представити ціле як сукупність єдностей" [11]. За Фердинандом де Соссюром, мова є соціальним елементом мовленнєвої діяльності, зовнішнім відносно індивіда, який не може ані створювати мову, ані змінювати її. Мова як соціальний продукт засвоюється кожним індивідом уже в готовому вигляді. Визнаючи соціальний характер мови, Ф. де Соссюр наголошує на її психологічній природі: "Мова – це сукупність асоціацій, наявних у мозку й скріплених колективною домовленістю" [14]. Подані визначення є надзвичайно влучними, проте дещо метафоричними. Підсумувавши їх, вважаємо мову системою звукових і графічних знаків, що виникла на певному рівні розвитку людства, яка розвивається і має соціальне призначення [15].

Окрім уже наведених вище інтерпретацій, поняття "дискурс" у лінгвістиці інколи трактують як концепт, що включає в себе одразу два компоненти: динамічний процес мовної діяльності і її результат (текст). Саме таке визначення вважаємо найбільш влучним [13].

Так званий концепт "політична мова" налічує переважно лексику національно-патріотичного характеру, отож поділяємо думку А.П. Чудинова, який вбачає політичну мову як варіант мовлення, орієнтований на сферу політики [5, с. 23]. За О. Алтуняном, увага політиків зосереджується не на уже всім відомих ідеологічних конструкціях, а на засобах і змінах у їхньому трактуванні [2, с.7]. Існування політичної мови заперечує П. Б. Паршин. Науковець, дослідивши сферу політичної мови, зробив висновок, що вона відрізняється від мови звичайної лише за своїм змістом [5, с. 23]. Це означає, що мовні явища, які виокремлюють політичну сферу серед інших суспільних сфер, таки існують, однак цей факт не є гарантом виникнення та існування політичної мови як окремого феномену. Уже згадуваний нами вище О. Алтунян стверджує, що саме політичний дискурс і є сукупністю політичних текстів та усних виступів, обмежених рамками соціуму й часу [1, с. 6]. Продовжує

гіпотезу Е. Опаріна, зазначаючи, що політичний дискурс поєднує у собі тексти, що були створені та створюються для комунікації в суспільно-політичній діяльності [7, с. 20].

Проаналізувавши дефініції концепту "політичний дискурс", Н. В. Кондратенко робить висновок, що однозначного розуміння та трактування зазначеного поняття серед учених немає: поняття "політичний дискурс" та "політична комунікація" О. Шейгал вважає синонімічними; Ю. Сорокін стверджує, що політичний дискурс є лише різновидом ідеологічного [5, с. 11]. Сучасний американський вчений Е. Буш наголошує на важливості використання "конституційних положень" ("constitutional issues") у політичній риторичі [9, с. 8]. Сама ж науковець надзвичайно влучно охарактеризувала взаємозв'язок між поняттями "політична комунікація", "політичний дискурс" і "політична мова". Дослідник підсумувала, що "політична комунікація реалізується в різноманітних жанрових формах політичного дискурсу, а політичний дискурс обслуговується засобами політичної мови" [5, с. 24].

Отже, ми дослідили трактування терміна "політична мова" українськими та зарубіжними вченими і зробили висновок на основі проаналізованих гіпотез, що зазначений феномен не є окремою дисципліною, а радше називається субдисципліною, яка виникла на перетині досліджень у сферах лінгвістики та політики. Також проаналізовано спільне та відмінне у трактуванні термінів "політичний дискурс" і "політична мова". Вважаємо за доцільне вживати термін "політичний дискурс", оскільки не вбачаємо характерних ознак, достатніх для виокремлення так званої політичної мови як галузі лінгвістичних досліджень.

1. Алтунян А. Г. Анализ политических текстов. Курс лекций: Учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по направлениям и спец. "Политология", "Журналистика", "Связи с общественностью", "Юриспруденция". - М.: Логос, 2006. - 383 с.
2. Алтунян А. Г. От Булгарина до Жириновского: Идеино-стилистический анализ политических текстов / Российский гос.

гуманитарный ун-т. - М, 1999. - 262 с.

3. Герасимов В. И., Ильин М. В. Политический дискурс-анализ / Политический дискурс: история и современные исследования. - Сборник научных трудов. - М., 2002. - 184 с. - (Политическая наука / РАН. Институт научной информации по общественным наукам; 2002, №3. Серия: "Политология"), 61-71 с.
4. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии / Политический дискурс: история и современные исследования // Сборник научных трудов. - М., 2002. - 184 с. - (Политическая наука / РАН. Институт научной информации по общественным наукам; 2002, №3. Серия: "Политология"), 20-32 с.
5. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс: монографія / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. - Одеса: Чорномор'я, 2007. С. 150-155.
6. Нагорна Л. Б. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. - К.: Світогляд, 2005. - 316 с.
7. Опарина Е. О. Метафора в политическом дискурсе / Политический дискурс: история и современные исследования // Сборник научных. - М., 2002. - 184 с. - (Политическая наука / РАН. Институт научной информации по общественным наукам; 2002, №3. Серия: "Политология"). 20-32 с.
8. Петренко В. В. Політична мова як засіб маніпулятивного впливу: Автореф. дис. ... канд. політ, наук: 23.00.02 / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. - К., 2003. - 17 с.
9. Busch Andrew E. The constitution on the campaign trail: the surprising political career of America's founding document/ Rowman & Littlefield Publishers, Inc. - USA, 2007. - 319 p.
10. Великий тлумачний словник української мови. Електронний ресурс. www.slovnyk.net П. Гумбольдт фон В. О мышлении и речи. Електронний ресурс. <http://sprach-insel.com>

11. Електронний словник англійської мови. Електронний ресурс.
onlinedictionary.datasegment.com
12. Энциклопедия Кругосвет. Электронный ресурс, <http://www.krugosvet.ru> 13.
- Лінгвістична концепція Фердинанда де Соссюра. Електронний ресурс.
<http://www.diereo.com>
14. Wikipedia. The free encyclopedia, www.wikipedia.org
15. Website of Teun A. van Dijk. <http://www.discourses.org/>

POLITICAL DISCOURSE AS OBJECT OF LINGUISTIC INVESTIGATIONS

Iryna Butova

The Ivan Franko National University in L'viv

(1, Universytets'ka St., L'viv, 79000)

In this paper the attempt was made to show evolution of the concept "political discourse" as subject of linguistic and political investigations, analyze the contradictions, that appear between scholars regarding definition of the notions "political discourse" and "political language", explain the concept's scientific peculiarities and investigate similarities and differences in its treatment.

Key words: political discourse, political language, political linguistics, political communication.

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Ирина Бутова

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

(ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000)

Сделана попытка очертить эволюцию термина "политический дискурс" как предмета лингвистических и политических исследований, предложить анализ несоответствий, возникающих между исследователями относительно понятий "политический дискурс" и "политический язык", обосновать

вхождение концепта в ученую терминологию, а также исследовать общие и различные черты в его понимании.

Ключевые слова: политический дискурс, политический язык, политическая лингвистика, политическая коммуникация.

Стаття надійшла до редколегії 12. 06. 2009

Прийнята до друку 18. 06. 2009